

ТУНІСЬКА ПОЕЗІЯ ХХ–ХХІ ст. У ДЗЕРКАЛІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ

На відміну від Алжиру та Марокко, де французька колоніальна політика мала найбільш глибокі наслідки, в Тунісі фактор західного впливу не став ключовим у формуванні літературних процесів. Сьогодні у працях деяких європейських та американських дослідників (Є. Лукашик, Ж. Дельоз, Г. Блюм) поетичне мистецтво Тунісу класифікується як “minor literature” – “література країн третього світу” або ж “маргінальна література” [Bloom 1973; Deleuze, Guattari 1975; Lukaszuk 2011]. Обидва терміни не зовсім коректні з декількох причин: по-перше, вони несуть у собі оціночне судження; по-друге, література Тунісу вписується в загальні культурні тенденції арабського Магрибу, позаяк західна критика не називає художні тексти алжирських чи марокканських авторів “маргінальною літературою”, хоча йдеться про сусідні країни. Наведемо цитату польської дослідниці Єви Лукашик зі статті “Чи існує туніська література?”¹: «Використання терміна “маргінальна література” передбачає порівняльний, узагальнюючий підхід. Насправді, кожна “література” є самодостатнім світом із повноцінним набором інститутів, власною читацькою аудиторією, ієрархією цінностей, традицій, жанрів і поетичних засобів. Як локальний феномен, жодна література не може бути “маргінальною”. Вона стає такою, тільки коли стикається з іншою, зовнішньою літературною системою або потрапляє в ситуацію взаємовпливу».

У статті Є. Лукашик ставить питання: чи існує взагалі самодостатня туніська література з погляду глобального літературного процесу? Відповідь впливає з контексту, методів і мети дослідження. Є. Лукашик обстоює віднесення туніської літератури до локальних, “незначущих”, посилаючись на теоретичний доробок Жюльєн Дельоза та Гарольда Блюма [Bloom 1973; Deleuze, Guattari 1975]. Дослідниця апелює також до наслідків колоніальної політики європейських урядів у ХХ ст.: “На фоні значного поширення франкомовної літератури, яке ми спостерігаємо під час колоніальної доби й одразу після здобуття сусідніми країнами Магрибу незалежності, література Тунісу виглядає білою плямою. Боротьба марокканської та алжирської інтелігенції проти європейського культурного засилля знайшла свій відбиток у текстах літератури, в той час як Туніс цей процес оминув” [Lukaszuk 2011, 80].

Поруч із багатьма іншими західними критиками Є. Лукашик фокусується на франкомовній літературі Тунісу і відводить арабомовному пласту лише скромну другорядну роль. Якщо туніське мистецтво слова у статті польської дослідниці безапеляційно охарактеризоване як “маргінальне” (“minor”), то марокканська література, згідно з Лукашик, “бореться за право бути визнаною” (дослівно: “struggling to become major”) [Lukaszuk 2011]. Продовжуючи порівнювати поезію у країнах Магрибу, авторка так змальовує стан речей в Алжирі: “Чудеса в літературі можуть траплятися й у важкі часи, наперекір усім формам гніту, коли письменник стає свідком жахливих трагедій. Це стосується, наприклад, літератури Алжиру – країни, що створила протягом останніх десятиліть деякі важливі художні пам’ятки, попри всю

складність політичного становища” [Lukaszyk 2011, 81]. Тобто, за логікою дослідниці, процес виглядає так, ніби все те, що відбувається в літературах Магрибу, або не суттєве в принципі, або трапляється випадково; це не що інше, як “диво”. Мимохідь згадуючи художні пам’ятки Алжиру, Є. Лукашик не називає жодного імені або конкретного твору.

Втім, не варто бути занадто прискіпливими до польської дослідниці, адже авторка ще на початку своєї статті попередила, що її точка зору – полемічна: Лукашик висуває гіпотезу, ніби туніської літератури “майже не існує”, і пропонує її спростувати. На нашу думку, сьогодні через стрімкий поступ глобалізації вже не можна підходити до оцінювання національних літератур мірлами “major” чи “minor” хоча б тому, що в часи постмодерну і прискореного доступу до інформації складно сказати, де різниця між літературою, скажімо, Тунісу та Марокко; Північної Африки та інших заокеанських володінь Франції; арабського й арабо-мусульманського світу.

У багатьох дослідженнях Туніс часто порівнюється з Марокко: обидві країни зазнали впливу андалуської спадщини; стали свідками хвиль мусульманських біженців внаслідок Реконквісти в XIV й XV століттях; у XIX і XX ст. Туніс, так само як і Марокко, потрапляє під владу колоніального французького уряду. Здобуваючи незалежність у 50-ті роки XX ст., обидві країни продовжують залишатися в орбіті франкофонії через значне поширення французької мови і культури. Попри послаблення позицій Франції, хвиля арабізації натикається на нерозуміння вже серед етнічних мешканців, які не бажають асоціювати себе з арабо-мусульманською спільнотою, а віддають перевагу андалуській та європейській традиціям. Французька мова втрачає статус офіційної, але залишається популярною серед старшого покоління через ностальгію, а також стає модною серед молоді – через можливість пошуку за океаном кращої долі.

Аналізуючи становище красного письменства у країнах Магрибу, Є. Лукашик вказує на суттєві відмінності, які, на думку дослідниці, сприяли поглибленню прірви між літературою Марокко, що здобувала все більшу популярність, і літературою Тунісу, що поволі занепадала. Серед ключових факторів зміцнення позицій марокканської літератури був тісний зв’язок місцевих письменників з багатими видавничими домами в Парижі, такими як Denoel, Seuil та Gallimard [Lukaszyk 2011, 83]. Видавці залюбки виділяли кошти на популяризацію літератури французькою мовою в королівстві – це було частиною політики культурної експансії Франції, яка зосередила усі свої зусилля на Марокко та Алжирі. Що ж до Тунісу, то через менший стратегічний інтерес та обмеженість ресурсів французький уряд не мав змоги підтримувати місцевих письменників-франкофонів, відтак ті орієнтувалися на власні сили, а літературний процес, відповідно, замикався на внутрішніх духовних потребах нації. Не маючи значної фінансової підтримки, мало хто з туніських авторів міг претендувати на широку популярність за кордоном, у той час як місцевий ринок залишався досить обмеженим через низьку зацікавленість аудиторії до чужого їм духовного продукту. Книги зазвичай поширювалися невеликим накладом та були надруковані, як правило, за кошт авторів.

Характеризуючи стан речей у сфері книгодрукування, Є. Лукашик наводить статистику французького місіонера Жана Фонтена, що провів у Тунісі більш ніж півстоліття і цікавився як французькою, так і арабською літературою. Згідно з цією статистикою, кількість арабомовних видань у Тунісі в 70-ті роки XX ст. сягала дванадцяти, у 80-ті – двадцяти, а в 90-ті становила близько сорока найменувань [Fontaine 1997, 74]. Ось показники Марокко за аналогічний період лише за виданнями поезії: 60-ті роки – 18 збірок; 70-ті – 71 збірка; 80-ті – 148 збірок; 90-ті – 319 збірок.

Щодо змісту виданих книжок, то, згідно з Ж. Фонтеном, переважна більшість публікацій другої половини XX ст. являла собою збірки поезії місцевих авторів. Це продовження традицій, закладених творчістю туніського молодіжного поета початку

XX ст. Абу-ль Касема аш-Шаббі (1909–1934), батька національної літератури Тунісу, як його називають деякі сучасні критики, зокрема Суф Абід та Закія Ях'яві [Abid 2008; Yahyawi 2011]. Така поезія відрізняється від класичного арабського поетичного мистецтва через значні відмінності між туніським діалектом арабської мови та її “літературним” (де-факто аравійським) варіантом, а також через те, що більшість віршів має римування, не властиве жодному з розмірів аруду. Значний вплив на звучання цих віршів з точки зору фоніки має андалуська традиція, а в площині лексичного наповнення – місцеві берберські діалекти.

Поезія в арабському світі завжди поцінювалася вище, ніж проза, через низку факторів, перший серед яких – концепція сакральності мови. Римований текст сильніше впливає на сприйняття, торкається тонких струн душі, краще запам'ятовується. Більшість досліджень, присвячених арабській літературі, починаються, як правило, з поезії. Не є винятком і статус мистецтва слова в Тунісі.

Туніська проза початку XX ст. включає в себе передусім жіночий любовний роман, наслідування європейських бестселерів або перекладну літературу [Lukaszyk 2011, 86]. Тексти творів написані як французькою, так і арабською мовами. У 30-ті роки майстром коротких оповідань був Башир Хрейф, чії новели публікувалися на шпальтах періодичних видань. Такий формат популярний і сьогодні, зокрема у 2011 р. виходить новела Салаха ль-Гарбі “Третя донька” (“La troisième fille”).

Спостерігаючи невеликий попит на прозову літературу, талановиті митці знаходять для себе можливість творчої реалізації в інших сферах – у театрі та кінематографі. Особливою популярністю користуються покладені на музику та екранізовані короткі любовні історії, основною аудиторією яких є жінки. Як відомо, історично Туніс вважався найбільш ліберальною країною у ставленні суспільства до жінки, і ця тенденція залишається актуальною і сьогодні, навіть після хвиль ісламізації, спричинених революцією 2010–2011 років.

Іншим тематичним пластом у прозі туніських авторів є література, присвячена проблематиці етнічних меншин. Слід зазначити, що в місцевому контексті слово “меншина” не зовсім точне, адже попри те, що кількість арабського населення у країні складає близько 98 % [Turchi 2009, 168], історично великою є роль берберського та єврейського населення. Дослідження, присвячені літературі Тунісу, часто торкаються теми культурної взаємодії етносів у магрибському суспільстві [Azrashab 2008; Yahyawi 2011; Mughal 2012].

До корифеїв туніської літератури, які у своїх творах порушують питання взаємодії арабського та єврейського етносів, належить Альбер Меммі, що в автобіографічній новелі “Статуя із солі” (“La Statue de sel”) розповідає про своє дитинство. Син єврея і берберської жінки, автор наводить у творі трагічні свідчення антиєврейських погромів, котрі сколихнули країну в першій половині XX ст., а також розповідає про те, як французький уряд відхрестився в Тунісі від захисту євреїв під час погромів періоду Другої світової війни [Lukaszyk 2011, 86]. Разом із тим, попри своє розчарування Францією, Меммі ототожнює себе з європейським культурним простором; романтика пустелі йому чужа.

Окрім франкомовної та арабомовної літератури в Тунісі деякий відсоток текстів представлений прозою німецькою та іншими європейськими мовами, але це література переважно біографічного характеру і мемуари. Що ж до мистецтва слова в берберів, то воно традиційно залишається на периферії основних тенденцій літературного процесу – критики сьогодні відзначають брак текстів, написаних берберськими мовами; увесь культурний доробок продовжує передаватися в усній формі, крім того, носії цих мов у міжетнічному спілкуванні віддають перевагу французькій.

Поки в поглядах західних літературознавців на літературу країн Магрибу простежуються залишки постколоніального підходу, арабські дослідники намагаються

віднайти в текстах авторів Північної Африки відгомін класичної мусульманської спадщини. Обидві точки зору мають право на існування, але жодна з них не в повній мірі об'єктивна без урахування історичного контексту.

Освоєння арабами земель Тунісу в VII ст. змінило не тільки етнічний склад населення, а й культуру країни, засади її духовного та суспільного життя, суттєву роль почали відігравати ісламські традиції. Усна народна творчість берберських племен ще зберігається, але вже в IX ст. арабська культура й література відтісняють її на периферію. За часів династії Аглабідів (800–909) у місті Кейруан створено літературний гурток, з'являються перші пам'ятки туніської поезії арабською мовою. Пізніше, в XV ст., естафету просвітництва переймає м. Магдія, де силами туніських письменників Ібн Рашика, Ісхака аль-Хурсі та Ібн Хамдіса ас-Сікіллі створюється новий літературний гурток. У XIII ст., за часів династії Хафсідів (1229–1574), основним культурним центром стає м. Туніс, тут засновується бібліотека, що налічувала більш ніж 35 тис. томів [Прожогина 1968, 10]. У період турецького панування в Тунісі становлення арабської літератури майже зупинилося. До приходу французів словесність розвивається фрагментарно – в кожному місті існував свій осередок мислителів, які намагалися підтримувати традиції, але суттєво вплинути на загальний культурний клімат у державі це не могло.

Відтак у порівнянні з Марокко та Алжиром ситуація з мистецтвом слова в Тунісі має таку особливість: соціальна проблематика текстів туніських письменників стосується більше внутрішнього становища в країні, а не зовнішніх потрясінь арабської спільноти на кшталт поразки в Шестиденній війні з Ізраїлем. Це відзначають як західні, так і арабські автори, серед яких Суф Абід, викладач арабської мови й літератури Інституту Фархата (Туніс). У статті “Течії новітньої поезії в Тунісі” С. Абід наголошує, що література на його батьківщині почала розвиватися ще від Ібн Халдуна (1332–1406) – видатного північноафриканського мислителя, котрий жив та працював на території майбутнього Тунісу [Abid 2008]. Відстежуючи формування туніської літератури від праць Ібн Халдуна, С. Абід вдається до певної маніпуляції – так, він намагається “націоналізувати” та “присвоїти” доробок середньовічного арабського мислителя, що хоч і жив на території сучасного Тунісу й писав поезію, але, мабуть, не ототожнював себе винятково з Північною Африкою, натомість вважаючи себе представником східної культури в цілому. Це помітно з праць мислителя, котрий намагався докладно розібратися у витоках та традиціях арабського етносу, особливо пустельних племен – бедуїнів, які, згідно з Ібн Халдуном, були “найбільш арабськими серед арабів”. Зміст таких “маніпуляцій” доволі прозорий: Суф Абід, як патріот своєї країни, намагається прив'язати процеси формування сучасного мистецтва слова до загальноарабської класичної спадщини, таким чином підкреслюючи, що туніська література завжди була її вагомим, невіддільною складовою, котра існувала задовго до появи європейців.

Арабська критика не зводить зародження літературного процесу в Тунісі до одного лише Ібн Халдуна. Після середньовічного мислителя створювалося чимало пам'яток літератури, однак жодний із наступників видатного письменника і філософа не міг зрівнятися з Ібн Халдуном у вагомості доробку.

Щодо сучасного мистецтва слова в Тунісі, то тут спостерігаємо таку тенденцію: більша частина досліджень присвячена одному поетові – Абу-ль Касему аш-Шаббі, батькові туніської поезії, як називали його сучасники за великий внесок у розбудову нової національної літератури: “Збирачі олів і новітня поезія Тунісу” (2008); “Образ природи в поезії Аш-Шаббі” (2008); “Туніська поезія в прозі: легенди Аш-Шаббі та ілюзія новизни” (2010); «Художній образ у поезії романтизму: диван Абу-ль Касема аш-Шаббі “Пісні життя”» (2011); “Прояви романтизму в поезіях Абу-ль Касема аш-Шаббі” (2011) тощо [Abdelhamid 1978; Abid 2008]. За свій недовгий вік (поет прожив 21 рік) Аш-Шаббі встиг відзначитися в багатьох напрямках: у літературній

критиці, на поетичній ниві, в жанрі поезії у прозі, в новелістиці та у сфері просвітництва. Перу Аш-Шаббі належать слова:

Я не пишу вірші, щоб попросити в них прихильності еміра.	لا أنظم الشعر أرجو به رضاء الأمير
Володареві трону я не дарую ні елегії, ні панегірика.	بمدحة أو رثاء تهدي لرب السـرير
Достатньо, щоб, коли я виголошую свій вірш,	حسبي إذا قلت شعرا أن يرتضيه ضميري
Він мою совість зміг задовольнити.	

Хоча туніському поетові й чужі ліричні образи традиційної касиди, як-от порівняння жінки з газеллю або опис любовних ігор на кшталт му'алляки Імруулькайса, Аш-Шаббі не обходить стороною теми почуттів. Але тут він виступає в ролі романтика, описуючи дівчину у поетичних зворотах із цнотою та повагою:

Приємна ти, як мрії, як дитинство, Як світанок новий, як мелодія пісні, Як небо, що сміється, як місячна ніч, Як троянда, як посмішка малої дитини. Яка ти скромна і водночас прекрасна, Як ніжний період юнацтва щасливого.	عذبة أنت كالطفولة كالأحلام كاللحن، كالصباح الجديد كالسماض الضحك، كالليلة القمراء كالورد، كابتسـام الوليد يا لها من وداعة وجمال وشـباب منعـم أملود!
---	---

Змальовуючи важке суспільно-політичне становище, в якому Туніс опинився у 30-ті роки ХХ ст., Аш-Шаббі створює рядки, котрі через вісімдесят років цитуватиме нове покоління туніської молоді в піснях хіп-хопу, написаних з нагоди подій “Арабської весни”. Так, із куплету Абу-ль Касема:

Хіба ти не деспотичний тиран, Не улюбленець нічного мороку, Не ворог життя, що насміхався Над стогами знесиленого народу? Твої долоні заплямовані його кров'ю!	ألا أيها الظالم المستبد حبيب الظلام عدو الحياة سخرت بأنات شعب ضعيف وكفك مخضوبة من دماه
--	---

починається пісня “No Pasaran” (2013) туніського хіп-хоп-виконавця Klay BBJ. А початок поеми “Якщо одного дня народ захоче жити” (إذا الشعب يوما أراد الحياة) (1933) став гаслом революційних подій 2010–2011 років і до сьогодні активно зустрічається в медійному дискурсі:

Якщо одного дня народ захоче жити вільно, Доля має йому відгукнутися неодмінно, Ніч мусить розвиднитися, кайдани – тріснути!	إذا الشعب يوما أراد الحياة فلا بد أن يستجيب القدر ولا بد للسيل أن ينجاسي ولا بد للسقيد أن ينكسر
--	--

У поемі “Для історії” (للتاريخ), що побачила світ 1933 року, Абу-ль Касем аш-Шаббі звинувачує жадібність політиків, котрі експлуатують народ:

Горе сину народу, котрий їсть його серце І славу, збагачуючись непомірним шматком. Народ із зав'язаними очима розколотий, Як та вівця між вовком та м'ясником. Істина в кайдани закута з відрізаним язиком, А гніт радіє в джільбабі – одязі позолоченому.	البؤس لابن الشعب يأكل قلبه والمجد والإثراء للأغراب والشعب معصوب الجفون مقسم كالشاة بين الذئب والقصاب والحق مقطوع اللسان مكبل والظلم يمرح مذهب الجلباب
---	--

Окрім поезії на тему суспільної проблематики, Аш-Шаббі пише унікальну для тогочасного арабського світу поезію в прозі. Хоча римована проза, садж', властива

арабській словесності здавна, в європейському тлумаченні цього жанру поезія в прозі набуває популярності, починаючи переважно з 50–60-х років XX ст., тоді як завдяки обізнаності Аш-Шаббі з літературою Франції в Тунісі “прозова касида” з’являється ледве не на два десятиліття раніше. Аналізуючи художні тексти країн Франкофонії та намагаючись створити унікальний продукт національної літератури арабською мовою, Абу-ль Касем аш-Шаббі в листі до свого друга Мухаммада аль-Халіві розмірковує з приводу природи поезії в прозі – чому вона стала популярною в західному світі і яку користь від неї може дістати арабська література [Abid 2008, 15–16]. Сам поет створив 12 “прозових касид” [Abid 2008, 20].

Більша частина туніської поезії першої половини – середини XX ст., навіть написана літературною арабською мовою, “римована, але не має сталого розміру” (“الشعر ليس الموزون المقفى فقط”) [Abid 2008, 2]. В С. Абіда є власне тлумачення причин такої різниці. Посилаючись на працю Ібн Халдуна “Аль-Мукаддама”, туніський критик наводить на сторінках своєї статті роздуми середньовічного мислителя про природу мови й суспільства. Концепція звучить приблизно так: поезія – це найтонша сфера літератури, що глибоко й всеохопно відображає усі потрясіння і зміни, котрі відбуваються в суспільстві. А оскільки в арабському суспільстві потрясіння відбуваються весь час, то, аби зберегти спокій розуму в цьому хаосі, потрібна усталена форма, яку забезпечує касида. Розвиваючи свою думку, Суф Абід продовжує: туніське суспільство багато в чому було позбавлене тих потрясінь, які відбувалися в житті арабів Аравійського півострова, тому місцеві автори могли дозволити собі експериментувати з більш легкими, динамічними формами [Abid 2008, 7–8].

До визнаних представників туніської поезії, що стояли біля витоків її змістового й образного оновлення, належить також Саїд Абу Бекр (1899–1948), котрий у своїх віршах підтримував співвітчизників у складні часи зневіри й горя. С. Абу Бекр народився в м. Аль-Мукнейн, у 1927 р. за власний кошт видав поетичний диван. Туніський критик Ібрагім аш-Шейх, автор передмови до дивану С. Абу Бекра, зазначає: поет був першовідкривачем не лише тому, що намагався впровадити класичні канони римування в структуру туніського вірша, а й з огляду на його експерименти зі смислами. При усій любові до сталої форми поетові водночас були чужі жанри касиди (*васф*, *газель*, *мадх* тощо), а також кліше на кшталт опису бедуїнських стоянок чи змалювання пустелі. Саїд Абу Бекр писав про сучасні речі: його перу належить любовна лірика, а також роздуми про гуманізм і суспільну природу людини; широкий пласт соціальної проблематики:

З добротою до людини

Суспільство покровительства котам та півням,
Що від доброти до людини відволікає тебе?
Тобі достатньо опікуватися тваринами,
Щоб обидві – кіт та півень – у безпеці жили.
Браво! А хіба життя людини в злиднях
Задовольняє тебе?
Шакал трапився на шляху півня як іспит,
А долі людини кинуло виклик суспільство?

رفقا بالإنسان

جمعية الرفق بالســــــــــــنور والديك
ماذا عن الرفق بالإنسان يلهيك
يرضيك عيشــــــــــــهما والأمن فوقهما
مرحى! فهل عيشه في الضنك يرضيك
يلقى ابن أوى لديك المشــــــــــــفقين فهل
يلقى ابن آدم حظا في مســــــــــــاعيك؟

Вагомий внесок поета у процес літературного становлення в Тунісі полягає навіть не в тому, що автор спробував звернутися до класичної арабської спадщини. Цитуючи С. Абіда, “Після трагічних подій Першої світової війни Саїд Абу Бекр зміг витягнути мистецтво слова з похмурих полиць музеїв на простори туніської вулиці, таким чином створивши основу для появи нових яскравих авторів серед молодого покоління” [Abid 2008, 11].

Радянська дослідниця С. В. Прожогіна у книзі “Література Марокко и Туніса” (1968) згадує проблеми тогочасних західних літературознавчих досліджень: «Європейські критики або “відмежовували” північноафриканську літературу від французької, намагаючись зробити з неї “обличчя нової нації”, що була створена, на їхню думку, на території колонії та протекторатів і ставила поруч як європейських поселенців, так і корінних жителів Магрибу (А. Каналь, І. Шатлен, А. Пеллегрен); або ж розглядали часто за жанрами суцільну масу літературної продукції, створеної в період протекторату і колоніальної залежності в Марокко, Тунісі та Алжирі як письменниками з метрополії, так і місцевими магрибськими авторами (Р. Лебюель, Е. Дюп’юї), не ставлячи за мету виявити специфічний характер кожної з цих літератур» [Прожогіна 1968, 3].

З-поміж інших європейських критиків С. В. Прожогіна відзначає Ж. Деже, зокрема його працю “Погляд на франкомовну магрибську літературу”², де автор розглядає як творчість письменників метрополії, що жили в країнах Магрибу, так і тексти місцевих франкофонів [Прожогіна 1968, 4]. Аналізуючи праці західних дослідників, С. В. Прожогіна водночас підводить до спільного знаменника полеміку з приводу того, чи можна вважати художні тексти, написані французькою мовою, такими, що формують нову, постколоніальну літературу країн Магрибу³.

Згадаємо також дослідження казахського літературознавця Г. Надірової “Становление и эволюция тунисского арабоязычного романа (XX век)”, автор якого хоч і зосереджує свою увагу на прозі Тунісу, але зображує ключові літературні процеси в туніській літературі у спільному арабському контексті, підкреслюючи значний вплив письменників Машрику, передусім Єгипту та Сирії [Надірова 2005].

Таким чином, Туніс, хоч і входив в орбіту французького впливу, довгий час стояв осторонь гострого культурного та політичного протистояння. Тому текстам місцевих авторів не властивий виразний поділ на “арабську” та “французьку” літератури. Після здобуття незалежності в 1956 р. протиставлення текстів арабською та французькою мовами перестає бути актуальним, туніська література продовжує розвиватися в загальномагрибському ключі: оскільки питання визначення національної ідентичності відходить на другий план, кожен читач вибирає для себе мову літератури, виходячи з особистих художніх вподобань. До туніських літературознавців сучасності належать Абдельхамід Ахмад, Абдельхамід Салама, Ібрагім Раджі‘ аш-Шейх, Мухаммад Шафік аль-Бейтар, Осман аль-Магді, Суф Абід. Серед поетів найбільшого визнання досягли Абу-ль Касем аш-Шаббі, Абу-ль Касем Мухаммад Кярув, Мустафа Хуреййф, Мухаммад аль-Башруш, Саїд Абу Бекр, Салех аль-Кармаді.

На сьогодні бракує ґрунтовних праць, котрі підходили б до процесу вивчення туніської поезії, використовуючи методологію компаративного літературознавства. Європейська критика зосереджується, як правило, на доробку франкомовних письменників Тунісу, в той час як арабська – вивчає творчість місцевих авторів-арабофонів у спільному магрибському ключі. Тому перспективи компаративного дослідження поезії Тунісу стають сьогодні як ніколи актуальними. При цьому слід уникати визначень на кшталт “маргінальна література”, адже таке тлумачення передбачає наявність упередженості, неприпустимої в наукових текстах.

¹ «The usage of the term “minor literature” presupposes a comparative, globalizing vision. In fact, each “literature” is a self-sufficient world, with its own institutions, reading public, hierarchies of values, traditions, genres and imagery. As a local phenomenon, no literature is minor. It becomes minor only when it is confronted with another, exterior literary system or put in a situation of exchange» [Lukaszyc 2011, 79–80].

² Dejeux J. Regards sur la littérature marocaine contemporaine. In: L'Encyclopédie mensuelle d'outre-mer. Maroc, 1954.

³ «Слова Белинского о том, “что каждый народ, даже заимствуя у другого, необходимо налагает печать собственного гения на эти займы”, приобретают сегодня огромное значение и в условиях Северной Африки. “Мы пишем на французском языке, но не по-французски”, – сказал алжирский писатель Малек Хаддад, имея в виду, что чужой язык может прекрасно выразить в своеобразных формах, в системе образных средств и интонациях национальный характер народов Магриба» [Прождогина 1968, 6].

ЛІТЕРАТУРА

Надирова Г. Е. Становление и эволюция тунисского арабоязычного романа (XX век). Алматы, 2005.

Прождогина С. В. Литература Марокко и Туниса. Москва, 1968.

Abdelhamid S. – 1978 – الدار التونسية للنشر – آثاره – محمد البشروش حياته وأثاره . عبد الحميد سلامة.

Abid S. – 2008 – عبيد سوف. حركات الشعر الجديد بتونس. ص 107.

Azrashab M. A. — 2008. أدرشب محمد علي. الزيتونيون والشعر التونسي الحديث \\ ثقافتنا للدراسات والبحوث، ج 5. ص 191 – 206.

Bloom H. *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. Oxford, 1973.

Deleuze G., Guattari F. *Kafka. Pour une littérature mineure*. Paris, 1975.

Fontaine J. The Tunisian Literary Scene // **Research in African Literatures**. Vol. 28, no. 3. 1997.

Lukaszyc E. Is There Tunisian Literature? Emergent Writing and Fractal Proliferation of Minor Voices // **Colloquia Humanistica**. University of Warsaw, 2011.

Mughal M. Tunisia // **Native Peoples of the World: An Encyclopedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues**, vol. 3 / Ed. by Steven Danver. 2012.

Turchi C., Buscemi L., Giacchino E., Onofri V., Fendt L., Parson W., Tagliabracci A. Polymorphisms of mtDNA control region in Tunisian and Moroccan populations: An enrichment of forensic mtDNA databases with Northern Africa data // **Forensic science international. Genetics 3 (3)**. 2009.

Yahyawi Z. الصورة الفنية في التجربة الرومانسية، ديوان أغاني الحياة لأبي القاسم الشابي. – جامعة – مولود معمري تيزي، 2011. – ص 194.